

AUGUST PI I SUNYER (1879-1965).
LA SEVA BIOGRAFIA

JACINT CORBELLA

Degà de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona

1. LES ARRELS DE LA FAMÍLIA

August Pi i Sunyer fou un metge conegut i una personalitat destacada de la vida catalana, però no sortí del no-res. No és fill del poble desconegut sinó que ja duia una forta empenta de família. Ell mateix i el seu germà Carles s'han encarregat de recordar-nos-ho. I cal tenir-ho en compte. Té un pare catedràtic de medicina; un avi ministre de la Primera República; i metges, gairebé seguits, en quatre generacions anteriors. Ens hi fixarem breument. La branca materna dels Sunyer és més rica en detalls coneguts que els Pi, la branca del pare.

El primer, Francesc Sunyer, fou metge a Roses cap a l'any 1800. En queda alguna comunicació enviada a aquesta Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, i un escrit seu es publicà en el primer volum de memòries de l'any 1798. El seu fill, Tomàs Sunyer i Lloveres, fou també metge a Roses i morí als 85 anys durant una epidèmia de còlera. L'August els ha estudiat en un llibre seu: «Sunyer metges, pare i fill», publicat el 1957 a Mèxic.

El fill gran d'aquest, Francesc Sunyer i Pagès, no fou metge, però és el pont entre les dues generacions anteriors i les tres que vindran fins arribar a l'August. Aquest l'ha estudiat també en el seu llibre «La novella del besavi». Diu d'ell un altre besnét, Carles, que no fou home d'estudis ni de carrera i que fou home de poca sort.

Tingué dos fills que foren metges, i els dos es digueren el mateix nom: Francesc Sunyer i Capdevila. Els dos actuaren amb força i decisió en el camp de la política. Foren republicans abrandats i en el curt interval de la Primera República foren diputats del Parlament. Se'ls diferenciava amb els noms de «gran» i «petit». El més gran fou ministre d'ultramar del govern Pi i Margall, durant vint dies, del 28 de juny al 18 de juliol de 1873. Federal, català aferrissat, fou, juntament amb Ildefons Cerdà un dels dos vice-presidents que feren costat

a Bartomeu Lostau, quan des de la Diputació va proclamar, el 7 de març de 1873, l'Estat Català. Acabada la República el gran se'n tornà cap a Figueres i Roses, on morí l'agost del 1896. Havia nascut el 1826. El petit marxà, immediatament després del cop de Pavia, cap a Amèrica, sembla que en el primer vaixell que sortí i el seu destí el dugué a Montevideo, on s'arrelà, fou professor de fisiologia a la Facultat de Medicina, de la qual fou també degà, i assolí un gran prestigi. Hi havia encara una germana, Maria, que s'havia casat amb un navegant, Josep Pi.

Aquest Francesc, el gran, que és l'avi de l'August, tingué dues filles, que es deien Carolina i Júlia Sunyer i Quintana. Es casaren amb dos germans, Jaume i Francesc Pi i Sunyer, que eren fills d'aquesta Maria Sunyer i Capdevila, que acabem d'esmentar.

Jaume Pi i Sunyer, el pare de l'August, es casà doncs amb Carolina Sunyer i tingueren sis fills, el més gran, l'August, nat el 1879. El pare fou catedràtic de Patologia General de la Facultat de Medicina de Barcelona de 1883 al 1897, i morí jove encara, als 46 anys, un dijous sant a Roses, per causa de la tuberculosi, que havia de delmar cruelment tota la seva família moltes vegades.

2. ELS ANYS D'INFANTESA (1879-1897)

August Pi i Sunyer nasqué a Barcelona el dia 12 d'agost de 1879. Els seus pares vivien aleshores al carrer de Canvis nous i allí va néixer. Fou el segon pis que tingueren els pares a Barcelona, després d'una curta estada al carrer de la Carbassa. El pare era aleshores professor auxiliar de la Facultat, començava a fer-se una clientela i el lloc era adient. Diu un altre fill, Carles: «En Jaume i la Carolina sempre guardaren un record agraït d'aquella casa on l'esforç d'ells dos començà a madurar.» El 1883, quan el noi feia 4 anys, el pare guanyà les oposicions per a catedràtic de la Facultat de Medicina. Aleshores el seu prestigi social augmentà, la clientela també, i anaren a un segon pis del Pla de la Boqueria, cantonada al carrer de l'Hospital, molt a prop de la Facultat i l'Hospital de la Santa Creu. El 1884 nasqué el segon fill, una noia, Maria, que es portava de fet cinc anys amb el gran. I aviat dos germans, Santiago, el 1886, que havia de morir molt petit; i Carles el 1888. Aquest es portava nou anys amb August i és el qui ens ha deixat més dades sobre aquest període de la família.

L'any 1893 nasqué Santiago, que avui ens acompanya —venturosament— en aquests Actes.

Aleshores el Pla de la Boqueria era un dels petits centres de la ciutat, ple d'animació, com també ho és ara, i era una zona d'hàbitat de gran prestigi i nivell social. Era un bon lloc per a un metge. En Carles ha dedicat algunes pàgines a comentar quina vida feien i com jugaven i es distreien els nois Pi. Mentrestant, havien canviat de pis, però no de casa, baixant del segon pis al primer. Aquest descens en alçària, en un temps en què no hi havia ascensors, representava un ascens social. Podia ésser aleshores una etapa feliç de la família, però aviat un dels nois, el tercer, Santiago, morí ràpidament d'una meningitis. Diu el germà més petit molts anys després: «Per bon metge que fos tota la cura i els remeis del pare no podien salvar-lo i el petit Santiago morí.» Començava una altra ronda de la dansa de la mort a la família.

En aquests anys l'August estudiava. De tant en tant anaven a veure el seu avi Josep —el pare del seu pare—, que vivia retirat i tornat a casar a Barcelona. L'àvia Maria havia mort feia molts anys, amb els fills petits, ofegada en un aiguat. L'avi matern, Francesc, vivia a Roses retirat i fent de metge.

En Carles ens ha recordat l'impacte que féu sobre la família l'arribada dels parents d'Amèrica, el germà del pare i la germana de la mare (Francesc Pi i Sunyer i Júlia Sunyer i Quintana), que estaven casats i tenien tres fills. Havien viscut a l'Argentina i poc abans de la fi de segle van tornar. Diu Carles: «Eren cosins germans per totes dues bandes, que ve a ésser com germans (...) L'arribada dels germans i cosins d'Amèrica fou, per als pares i els fills, un dels esdeveniments més importants d'aquell temps.»

Però aquest quadre feliç s'estroncava aviat. El pare que treballava molt, tenia un prestigi científic i molts clients —i es vivia dels clients i no pas de la Facultat— però es posà malalt. Estava cansat, tenia febre a estones, no es trobava bé. El diagnòstic fou clar i molt temut aleshores: tuberculosi. Era tísic. Canviaren de pis, cap a una casa més airejada del carrer del Consell de Cent, entre el passeig de Gràcia i Claris. Allí va néixer una altra nena, la Pilar, que tampoc duraria. La davallada del pare fou dramàtica. L'August acabava el seu batxillerat i començava a estudiar medicina. Els últims temps anaren a Roses, prop de l'avi Francesc, a cercar un bon clima. No hi havia res a fer i el dijous sant del 1897, el 16 d'abril, quan l'August tenia disset anys, moria el seu pare. Quedava la mare amb cinc fills, i la més petita encara no tenia un any.

3. LA MADURACIÓ. L'HOME I EL METGE JOVES (1897-1916)

Calia reorganitzar la família. Un dels nois, Carles, el tercer, es quedà a Roses amb l'avi. La mare tornà a Barcelona per a aguantar el cop. Canviaren de pis. El panorama s'enfosquí. Un any després l'agost del 1898, morí l'avi als setanta-dos anys. La germana gran, la Maria, havia escupit sang; la petita tampoc no estava bé. Aleshores cercaren un clima de muntanya. Vallvidrera fou el lloc escollit. Allí esperava la mare que les filles es refessin. Ho aconseguí en part. La Maria es posà bé. Vivien a la plaça de Vallvidrera, en una casa «vella, baixa, sòlida i pintada de color de rosa».

En Carles ens ha explicat com en aquest temps l'August, que tenia gairebé vint anys i estava acabant medicina, i ell, que anava a l'Institut, baixaven junts per la drecera, fins a l'estació del tren de Sarrià, parlant entre ells, cantant i fent versos. I al vespre «tornaven a trobar-se per a pujar junts». Allí era lluny i no tenien gaires visites: només els oncles i els cosins. A Vallvidrera morí la nena petita, també per la meningitis.

Poc després baixaren altra vegada a Barcelona i llogaren un pis a la rambla de Catalunya entre els carrers de la Diputació i el Consell de Cent. Amb això l'August acabà la carrera. Féu l'últim examen de grau el 27 de juny de 1899. Estava promès amb la Carme Bayo i Puig. Aquesta era una noia empordanesa, ben arrelada per la banda de la mare. El seu pare, que era d'Extremadura, havia estat farmacèutic a Aranjuez, que era aleshores una vila important perquè a l'estiu hi anaven els reis. Quan les vacances reials es decantaren cap a les platges del nord hi hagué una baixa. El farmacèutic féu oposicions a aduanes i fou destinat a Roses. Allí es casà i allí la seva filla conegué a l'August.

En els seus últims anys d'estudiant s'havia posat a treballar amb finalitat científica amb en Ramon Turró, que era un dels grans amics del seu pare i que sovint anava a fer companyia a la família al pis de la rambla de Catalunya. Amb ell féu els primers experiments.

Tenia també un interès literari i musical molt grans. Estava relacionat amb una revista que tingué una certa volada aleshores, «Joven-tut», i feia alguna incursió literària i «estava conjuminant un drama "Màrtirs", d'empenta ibseniana».

Com a metge tenia l'ambició d'encarrilar les seves activitats professionals en tres camps distints: el de l'ensenyament, la pràctica mèdica i la investigació científica.

Es casà l'any 1901. Fou una època de casaments familiars. Poc després es casava la seva germana Maria, amb un cosí de lluny, Lluís Sunyer, i encara un altre cosí, Enric Pi i Morell amb una germana de Carles Calleja, el professor d'histologia. L'August, en Lluís Sunyer i l'Enric Pi eren tots ells amics, parents i companys a la Facultat. Entre els seus companys d'estudis tenia una particular amistat amb en Pere Nubiola, que era del seu mateix curs i amb en Jaume Peyrí, que també ho era; també amb Jesús Bellido, que era més jove però fou potser l'amic de més confiança.

Casat el 1901, el 1903 neix el seu primer fill, en Jaume, que havia de seguir molt directament les petjades científiques del pare. Per l'estiu del 1905 el segon, Cèsar, aquest nat a Roses. Però al costat d'això la tuberculosi encara havia de fer estralls a la família. El seu cunyat, Lluís Sunyer, moriria aviat, quan començava a surar com a metge, a començaments del 1906. La mateixa Maria, la seva germana, duraria pocs anys més. Aquest any 1906 fou dur. La seva mare, Carolina, cau també pel mateix flagell familiar. No se n'havia fet net encara. Passà temporada a Luchon, a la Puda, al Vernet del Conflent, però no aguantà i el mateix any moria.

En l'aspecte professional l'August tenia una empenta gran, i començà a fer-se una clientela. I va fer oposicions a càtedra. En féu dues. De la primera no se'n sortí. Era el 1903. Hi havia dues vacants i tres candidats. La primera fou per Leonardo Rodrigo Lavín, que fou professor a Cadis. La segona quedà deserta, amb dos vots per a l'August. L'altre candidat era Torremocha, que anys després fou catedràtic de Valladolid.

L'any 1904 es repetí l'oposició i aquesta vegada August Pi i Sunyer fou nomenat catedràtic de Fisiologia de Sevilla. Amb Lavín féu una gran amistat i feren un llibre junts. Amb Torremocha quedà un tracte cordial.

Aquest any 1904, feliç per a la carrera científica, tingué un caire ambivalent. El 31 de desembre de 1903 li havia nascut el primer nebot, fill de la seva germana. Però pel febrer de 1904 hi hagué un crac econòmic que arruïna moltes famílies de Barcelona. Si la causa fou la guerra ruso-japonesa o bé altres motius, el fet fou que la borsa baixà ràpidament i intensa. Fou un daltabaix. Tota la família hi perdé. En Carles ho explica bé a la biografia de la seva germana: «Aquell dissabte dia 8 de febrer el pànic s'emparà de la borsa... l'ensulsiada arrossegà tota la família... En un parell de dies la situació familiar canvià d'arrel...»

L'August feia, però, de metge amb èxit. Era catedràtic, però hagué d'ajudar la mare. El fill gran li feia de puntal. Li cercà traduccions que

feia ella ajudada per en Carles. Aquest ens recorda com el primer llibre que trobaren per a traduir, per mediació de l'August, fou un d'italià sobre anàlisis clíniques. També en el text de Fisiologia de 1909, amb Lavín, Carles hi féu els dibuixos.

També li arribà l'estrall de la tuberculosi. Sortosament el superà però no pas d'una sola vegada. Encara vivia la mare i «sofrí un dels primers atacs de la malaltia de tots». Hagué d'anar a fer repòs a Montserrat. Anys més tard, ja catedràtic de Barcelona, hagué d'anar a Davos, Suïssa. Diu el germà: «Sortosament el repòs i l'aire d'altura feren miracles.»

A Sevilla fou catedràtic poc temps i no pas de manera continuada. Sembla que no arribà a tenir la idea decidida d'anar-hi, i no era fàcil pensar en venir a Barcelona, on hi havia, encara per deu anys, el Dr. Coll i Pujol. El 1906 es féu el Congrés d'Higiene de Catalunya en el qual hi tingué un paper important, dirigint la comissió executiva. Fou el primer congrés mèdic en llengua catalana. Seguí de fet a Barcelona, fent de metge, treballant amb en Turró al Laboratori Municipal, on se li creà una càtedra, a títol personal, però sense validesa acadèmica.

Quan la mare morí August tenia dos fills, en Jaume que tindria uns tres anys i en Cèsar d'un any. Aviat arribà la filla que il·lusionava, que es digué Carolina com l'àvia, però —diu Carles— «dissortadament la il·lusió durà poc: dos mesos després de nascuda la petita moria. Els seus pares no van consolar-se mai d'aquesta pèrdua; ja de vells com la recordaven encara!»

Aquesta fou una de les últimes urpades greus d'aquesta pesta blanca que l'afectà de manera directa. En pocs anys el pare, l'avi —l'únic que era vell—; una germana petita; el cunyat i cosí; la mare; ara una filla. I encara una mica més lluny n'hi haurà dos més, el 1911 el seu cosí, també metge, Enric Pi i el 1912 la germana Maria, ja vídua i que deixà dos fills petits.

En els anys d'aquest període, molt densos en preocupacions familiars, la seva personalitat científica es va construir i es cristallitza. Passa d'ésser un estudiant avançat de medicina a catedràtic de la Facultat de Barcelona. Hem vist com a Sevilla no hi volia estar. Demanà l'excedència i es posà a treballar al Laboratori Municipal. Allí hi féu el seu treball ben conegut sobre l'antitòxia renal. Féu el llibre de text, molt bonic, juntament amb Rodrigo Lavín, que es publicà el 1909. El 1907 començà la seva habitud d'assistir als congressos internacionals de Fisiologia, el primer en el qual participà fou el de Heidelberg.

El 27 de febrer de 1910 va ingressar com a membre d'aquesta Reial Acadèmia amb un discurs sobre «El problema clínic». Succé en

la butaca núm. 36 a Josep Góngora i Tuñon. Ja s'ha comentat com el 1912 es fundà la Societat Catalana de Biologia —que ha estat molt recordada aquestes setmanes. Aleshores ocupà interinament la càtedra de Fisiologia quan el 1914 es jubilà Coll i Pujol, de la qual seria nomenat professor titular el 1916. Mentrestant es preocupà d'estar al dia de la seva assignatura i des de l'any 1907, ja ho hem dit, anà de manera habitual als congressos de Fisiologia que es feien cada tres anys. El primer és el de Heidelberg de 1907; després el de Viena de 1910 i el de Gröningen de 1913.

4. ANYS DE PLENITUD. L'ENTRADA A LA VIDA PÚBLICA (1916-1931)

El 1916 és un any clau en la seva biografia. Dos fets l'han de marcar de manera molt clara: la càtedra de Barcelona i l'entrada al Parlament com a diputat.

El primer fet és que obté, per concurs, la càtedra de Fisiologia de la Universitat de Barcelona, quan té 36 anys. Queden ja lluny, dotze anys enrere, les seves oposicions d'ingrés a la càtedra de Sevilla. Ara començarà a fer de catedràtic de veritat i farà escola. Quan entra a la càtedra troba com a professor auxiliar el Dr. Lluís Sayé, home de gran vàlua que després destacarà pel seu esforç per a dur a terme la lluita antituberculosa a Catalunya. El bidell, desde feia anys, era l'Urgell. Pocs anys després hi arriba en Jofre, que durarà toda la seva estada de 22 anys de catedràtic i molts més encara.

A la càtedra hi deixa petjada molt sòlida. De primer en puja el nivell i la situa al que tenen les d'altres ciutats d'Europa. Col·labora amb Bellido, molt amic seu, catedràtic de Terapèutica a Saragossa, que aviat vindrà a Barcelona, el 1923, per a succeir el marquès de Carulla.

Però el seu adjunt de molt anys serà el Dr. Josep Puche, jove més aleshores (tenia 20 anys quan Pi arribà a la càtedra), el qual el 1929, als 33 anys, obté la càtedra de Fisiologia de Salamanca, passa l'any següent a la de València, d'on serà rector i hi estarà fins a la guerra.

També estigué a la càtedra el seu germà Santiago, que fins i tot s'encarregà del curs quan l'August hagué d'anar a descansar, per la lesió pulmonar, a Davos, Suïssa. El Dr. Alsina Bofill ens ho va recordar. Santiago fou catedràtic de Saragossa el 1923.

El tercer catedràtic de l'escola fou el seu fill Jaume, que ho fou de Santiago el 1936. Veiem com doncs, potser per casualitat, cada sis - set anys surt una fornada amb un catedràtic de l'escola de Barcelona, el 1923, el 1929, el 1936.

Pi fou un dels primers professors que es dedicaren intensament a la càtedra. Això vol dir que hi anava algunes tardes i tot. El sou de professor era petit i tots es dedicaven a la clientela privada. Pi ho féu, naturalment, però amb els anys baixà aquesta dedicació particular i incrementà el treball a la Facultat. Tenia la classe cap a última hora del matí i solia tornar a la Facultat tres tardes a la setmana. Aleshores es preocupava dels treballs d'investigació. De primer visitava cada tarda. Pel 1918 ho deixà a tres dies per setmana i els altres a la Facultat. La seva visita s'aguantava bé i tingué un bon èxit com a metge de capçalera. De mica en mica la seva visita de metge general es va transformar en una certa tendència a especialitzar-se en malalties de la nutrició i a ésser cridat com a consultor. Per la República ja treballava molt menys perquè hi podia dedicar menys temps. En el moment de plenitud vivia i tenia el despatx al carrer de Cameros, núm. 3, tocant a l'Orfeó Català.

La càtedra la transformà en part en Institut de Fisiologia, des del 1920, en el qual es feren, com ens ha recordat l'altre dia el Dr. Barbany, més de 250 treballs. No és ara el moment de recordar el nom dels seus col·laboradors, perquè ja s'han esmentat prou vegades.

Un altre punt que cal esmentar d'aquest període és la seva tasca com a diputat. Ho fou tres vegades, els 1916, 1918 i 1920. Pi era una home liberal, progressista, catalanista, amb una tradició familiar ben marcada. Tenia un gran prestigi personal a Roses i de fet a tot l'Empordà. A Figueres hi havia un diputat gairebé fix, que era en Salvatella. Però les eleccions de 1914 les va perdre. Poc després passà al partit liberal de Romanones i fou ministre. La candidatura republicano-federal quedava buida. I Pi, que no era militant, fou instat a presentar-se. Guanyà les dues primeres eleccions i la tercera ja fou candidat únic i fou proclamat electe per l'article 29. Després no volgué seguir.

Els viatges a Madrid, en aquests sis anys de les tres legislatures —gairebé cap arribava al final— degueren sovintejar, però de totes maneres el fet no requeria una dedicació exclusiva. Sembla que el govern reunia el Parlament només de tant en tant i la seva absència de Barcelona no fou excessiva. Al Parlament féu amistat, entre altres, amb Francesc Macià, diputat també aleshores. La seva intervenció més coneguda fou la que provocà la retirada dels diputats catalans. L'any 1917 fou dur per als parlamentaris catalans. Marcellí Domingo fou jutjat en consell de guerra, i Macià hagué d'exiliar-se. Pi fou membre del directori del partit Republicà Català.

Durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera, aquest volgué nomenar directament una assemblea i hi posà, sense consultar-los,

alguns intel·lectuals, entre ells Pi i Ortega. Pi refusà immediatament el nomenament com ho feren alguns altres dels intel·lectuals nomenats.

Per aquests anys també tingué algunes dificultats per qüestions de catalanisme, com per exemple, per una bandera catalana que hissava en una embarcació seva al golf de Roses.

Gran viatger, en un moment en que la gent es movia poc, assistent com hem dit a molts congressos, el primer gran viatge de família el féu l'estiu de 1919, quan fou invitat a fer un curs, que fou llarg, a Buenos Aires, del qual en sortí un llibre: «Los mecanismos de correlación fisiológica». Féu també conferències a Rosario i Córdoba, i un altre curs, el mes d'agost, a Montevideo. Col·laborà amb ell en aquestes tasques Leandre Cervera. Els viatges els féu en dos vaixells de la Transatlàntica (l'Infanta Isabel de Borbón i el Victoria Eugenia) y duraren uns vint dies cada un d'ells. El text de les conferències de Montevideo havia de servir per a fer un llibre —anunciat a les pàgines interiors del que recull les conferències de Buenos Aires— sobre la sensibilitat tròfica. No es publicà, però la idea persistí i més de vint anys més tard, ja a l'exili, Pi publicà un llibre sobre els mateix tema. S'hi reflectia la influència de Turró.

El 1927 fou elegit vice-president de la Reial Acadèmia de Medicina, i havent mort aviat el president, Manuel Ribas i Perdigó —que era l'adjunt del Dr. Robert, amic del seu pare— en fou president des de l'any 1927 fins el 1935, en què el succeí el seu vice-president, i company de curs i de la Facultat, Jaume Peyrí.

El 1926 havia mort Ramon Turró, potser l'home que havia influït més en la seva vocació i orientació científiques.

El 1929 és un any fèrtil per a la seva càtedra. Puche guanya la de Salamanca, i el seu fill Jaume llegeix la seva tesi doctoral sobre els mecanismes d'oxido-reducció en els teixits, i Cèsar va a Berlín. El 1929 és l'any del Congrés de Boston.

Havia estat nomenat Doctor Honoris Causa de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, i després de la de Halle. Mantingué un nombre important de contactes amb els professors de la seva assignatura a altres llocs, començant per la seva amistat, ja esmentada, amb Rodrigo Lavín de Cadis, i amb Juan Negrín, el professor de Madrid. A la seva pròpia càtedra hi vingueren molts professors estrangers, alguns de primer nivell mundial. Així Meyerhoff i Hill, ambdós premis Nobel ja; Cannon, Houssay, Foà, Marañón, entre molts. I els seus deixebles anaren també, amb beca o sense, a viatjar fora; així Dalmau als EUA, Carrasco a Harvard, Reventós a Anglaterra, Cervera a Buenos Aires, Puche a Lovaina, el seu fill Jaume als EUA, i després com a professor a Xile; Cèsar a Berlín. La llista és llarga.

El 1930 fou president del VI Congrés de Metges de Llengua Catalana, com el 1919 ho havia estat del II Congrés Universitari Català. No comentarem aquests fets, però, aquí.

5. ELS ANYS DE LA REPÚBLICA (1931-1939)

Durant la República Pi és una de les personalitats locals més sòlides. És, sense cap discussió, el professor de més nivell científic de la nostra Facultat, i un dels de més prestigi a tot el país. És l'únic que aquí ha creat una escola universitària ben definida. És el president de la Reial Acadèmia. Té prestigi com a metge de visita i consultor.

Políticament té els antecedents d'haver estat diputat republicà federal. És amic personal de Francesc Macià. Ha dut la lluita per la autonomia universitària des de dintre, i de fet ben clarament en el Segon Congrés Universitari Català de l'any 1919.

Molt poc després de la vinguda de la República, a la mateixa primavera del 1931, s'encarrega ja un estudi sobre l'autonomia de la Universitat. Pi hi és, i forma part del grup impulsor.

Quan es crea la Universitat Autònoma i es nomena el Patronat, Pi és un dels membres d'aquest, i la seva intervenció en les juntes del Patronat, i sobretot les de to polèmic amb Américo Castro, són interessants i han estat recordades ara fa vuit dies per Jordi Maragall. Cap a la fi exerceix transitòriament, fins i tot les funcions de rector, en absència de Bosch Gimpera.

El 1934 portà una ponència important, sobre el xoc, en el VIII Congrés de Metges de Llengua Catalana.

Per amistat amb Marcellí Domingo —del mateix partit i diputat en els anys de la postguerra mundial del 1918— fou nomenat president del Comitè Olímpic Espanyol, càrrec dependent del ministeri d'Instrucció Pública, i en el qual degué influir també la seva dedicació professional. Tenia un interès per l'esport i també havia estat relacionat amb càrrecs directius del rugby local. Sembla que li creà alguns mals de cap en ocasió de la olímpada popular que s'havia de fer a Barcelona el juliol del 1936.

Els anys de la guerra foren difícils. La universitat sobrevivia durament. Ell mateix hagué de marxar del seu pis a la part baixa de la ciutat —tan bombardejada— cap al carrer de Muntaner. Es feien, però, algunes reunions científiques. Així es commemorà el 25è. aniversari de la Societat Catalana de Biologia, el desembre de 1937, com ens ha recordat Oriol Casassas, en una reunió que fou presidida pel mateix

cap de govern, fisiòleg ell mateix i en la qual es reberen adhesions d'arreu del món.

L'últim hivern de la guerra, tan dur, hagué de sortir a l'exili amb tota la família.

6. L'EXILI (1939-1965)

Per a nosaltres és l'última etapa i podria ser-ho. Se'n va quan té ben complerts els 59 anys, gairebé 60. I ha fet una obra molt ben definida. Podia no haver fet res més i la seva obra hauria quedat com una tasca de primera línia. Però en feu molta més, que per a nosaltres, malgrat tot, és encara poc coneguda. Se n'ha parlat aquestes setmanes, aquí mateix, per diverses veus. Ha estat recordat a Veneçuela de manera important i amb més reconeixement oficial que aquí mateix. I això cal recordar-ho encara que sigui breument.

La primera via de l'exili dels nostres republicans fou la de França; allà es quedaren la majoria. Allí estava Pi. I a París el van anar a cercar per a oferir-li una activitat científica i docent a Veneçuela. Marxaren tots, amb els fills i néts, pel maig de 1939, tots junts cap a Nova York. Allí se separaren. Els dos fills gran anaren a Mèxic, on arribaren el dia 1 de juny de 1939. Ell anà a Caracas i s'hi instal·là. El 1940 ja es creava l'Institut de Medicina Experimental. El 1941 es publicava el llibre «La sensibilidad trófica», influït pel pensament de Turró i recollint la idea que ja havia tingut en el viatge a Buenos Aires i Montevideo del 1919. Allí recull el nom dels seus col·laboradors, ara escampats.

S'enyora lluny de Catalunya i escriu llibres de records. Així «La novella del besavi», pel qual li es donat un premi el 1945, el Fastenrath, dels Jocs Florals de la Llengua Catalana de Bogotà. En els Jocs, a part d'aquest premi hi tingué una intervenció en els de 1953 a Caracas, que presidí. En els de 1957 a Mèxic féu la seva darrera aparició en un acte públic solemne.

No parlarem de l'escola que creà a Caracas. No perquè no sigui important sinó perquè ja ha estat comentada aquests dies. Gran viatger, continuava viatjant. Gairebé cada any anava a Mèxic, a veure els fills, de primer els dos grans, i després només el segon, perquè el gran se n'anà als EUA.

També anava als congressos de Fisiologia, així com el del 1947 a Oxford, el del 1953 a Montreal, el del 1956 a Brussel·les, que fou l'últim al que assistí. En el del 1959 a Buenos Aires ja no hi assistí, però hi fou objecte d'un homenatge.

Mentrestant a Veneçuela hi havia hagut un període de dictadura, del 1952 al 1958. Començà quan Pi, que tenia 72 anys, ja estava de fet retirat de la universitat. Els seus deixebles foren perseguits i alguns empresonats. García Arocha ho va recordar.

El 1955 li fou atorgat el premi Kalinga per la UNESCO. No ens cal repetir aquí el fet que el seu país fou representat en la cerimònia pel president de la Generalitat a l'exili.

El 1956 féu un viatge a Europa. El vaixell en què anava passà per Barcelona. No baixà. Però alguns amics el van anar a veure. Un d'ells, el seu íntim de molts anys i company de curs, Pere Nubiola, que havia de morir pocs dies després, el mateix gener de 1956. La seva estada a Europa fou llarga. El 1958 cau la dictadura a Veneçuela. El 1959 torna a Catalunya i fa una estada curta a Roses, que es repetirà encara l'any 1960. El Dr. Alsina i Bofill ens va recordar fins i tot com va anar a una sessió d'aquesta Reial Acadèmia i el seu president d'aleshores li cedí el lloc. (La sala estava distribuïda d'una manera diferent de com és ara.)

Ara ve la davallada. El 1961 la seva muller fou víctima d'una lesió vascular cerebral, que la féu patir més d'un any, fins a la seva mort, el novembre de 1962. Ell mateix, amb motiu d'una intervenció quirúrgica, va sofrir un accident operatori, per manca de sang per a una transfusió, que provocà una isquèmia cerebral massa llarga, de la qual ja no es referà del tot. Morta la seva dona a finals de desembre de 1962 va a Mèxic, amb el seu fill Cèsar, que ens ho ha recordat. Es referà una mica; cap a mitjan 1964 empitjora i mor el 12 de gener de 1965, mentre dormia.

Aquesta ha estat, resumida breument, i remarcant de manera molt diferent uns aspectes o altres, la vida de la persona que creiem que ha influït de manera més decisiva en el plantejament, l'organització i el nivell científic de la medicina catalana en el primer terç del segle xx a casa nostra.